

RIZICI ZA HIV U HRVATSKOJ POPULACIJI MUŠKARACA KOJI PRAKTICIRAJU SEKSUALNE ODNOSI S MUŠKARCIMA

Krešimir Radić, Dalibor Stanić, Luka Bielen, Branko Kolarić

UVOD

Muškarci koji prakticiraju seks s muškarcima (MSM) u cijelom su svijetu populacija s visokim rizikom za HIV infekciju. Unatoč tome u području jugoistočne Europe mali je broj sistematskih istraživanja provedenih u ovoj populaciji. Zabilježeni uspjesi prevencije HIV-a u MSM populaciji temelje se na značajnom smanjenju učestalosti nezaštićenog analnog seksualnog odnosa i smanjenju broja seksualnih partnera. Kako bi se razvio ciljani interventni program za MSM, potrebno je razumjeti rizična ponašanja u vezi s vrstom seksualnog odnosa, brojem seksualnih partnera, praksi korištenja kondoma i korištenja droga neposredno prije seksualnog odnosa te održavanje seksualnih odnosa sa ženama. Svi ovi faktori utječu na individualni rizik za prijenos HIV infekcije.

Kako u Hrvatskoj 40% osoba zaraženih HIV-om i 44% oboljelih od AIDS-a pripada MSM populaciji, proveli smo ovo istraživanje da dobijemo bolji uvid u rizična ponašanja što će poslužiti poboljšanju preventivnih aktivnosti.

ISPITANICI I METODE

Ispitanici su regrutirani na tri fizička (disko klub, kafić i sauna) i jednom virtualnom (www.gay.hr) okupljalištu MSM populacije.

Istraživanje anonimnim upitnikom provodilo se mjesec dana te su svi posjetitelji gore navedenih lokacija bili uključeni u studiju. U kafiću i sauni svaki posjetitelj je pri ulazu dobio upitnik i nakon popunjavanja ga ubacio u za to pripremljenu kutiju. U disko klubu posjetitelji su pri izlazu dobili upitnik u kuverti s plaćenim odgovorom. Vlasnici/osoblje kafića i saune dobili su nagradu po popunjenom upitniku njihovih

posjetitelja. U disko klubu smo zaposlili stalnu posjetiteljicu kluba da motivira posjetitelje na ispunjavanje upitnika. Na web stranici je svim registriranim korisnicima poslana poruka s molbom za ispunjavanje upitnika. Jedini kriterij isključenja iz studije bio je ispunjavanje istog upitnika unutar mjesec dana.

Upitnik je kreiran za svrhu ovog istraživanja na temelju Family Health International i sastojao se od 22 pitanja s više ponuđenih odgovora. Upitnik je bio podijeljen na nekoliko dijelova: socio-demografski podaci, znanja o HIV infekciji, korištenje droga prije spolnog odnosa, seksualne aktivnosti s muškarcima i seksualne aktivnosti sa ženama.

Nositelji istraživanja bili su Hrvatski zavod za javno zdravstvo i udruga Iskorak - centar za prava seksualnih i rodnih manjina.

REZULTATI

Ukupno je bilo 1127 ispitanika. Ukupna stopa odziva u studiju bila je 19% (1127/5892), a prema lokaciji kretala se od 10,1 do 87,5%. Medijan dobi bio je 27 godina, minimum 15, maksimum 88, a interkvartilni raspon 10.

Znanje

Sedam ispitanika (0,6%) nikad nije čulo za HIV/AIDS, a 16 (1,4%) ih nije odgovorilo na ovo pitanje. Više od polovice ispitanika (53,1%) nikad se nije testiralo na HIV, a 25,3% testiralo se više puta. Da se kondomom može zaštititi od HIV-a odgovorilo je 75,4%, 12,3% odgovorilo je da kondom ne štiti od HIV-a, a 12% ispitanika nije znalo odgovor (prema izvoru podataka statistički značajna razlika, $p < 0,001$, hi-kvadrat test, d.f. 6).

Korištenje droga

Da su koristili drogu prije seksualnog odnosa u posljednjih mjesec dana izjavilo je 11,6% i to 4,1% jednom, 6,3% nekoliko puta a 1,2% gotovo uvijek prije seksualnog odnosa. Prema lokaciji ne postoji statistički značajna razlika ($p=0,157$, Kruskal-Wallis, d.f. 3).

Od 208 ispitanika koji su izjavili da su koristili droge u zadnjih mjesec dana 39,4% koristilo je marihuanu, 29,3% butil/izobutil nitrat (poppers), 11,1% kokain, 8,6% amfetamin, 1,9% heroin i 9,6% neku drugu drogu. Nismo pronašli statistički značajnu razliku u učestalosti korištenja kondoma u zadnjih 12 mjeseci u odnosu na uzimanje lakih droga prije seksualnog odnosa ($p=0,16$, Hi-kvadrat test, d.f. 2) niti korištenja kondoma pri zadnjem analnom odnosu u odnosu na uzimanje droga ($p=0,447$, Hi-kvadrat test, d.f. 2). Među osobama koje su uzimale drogu tijekom zadnjih godinu dana, statistički je značajno manje ispitanika koji nisu imali seksualni odnos u zadnjih godinu dana ($p=0,026$, Hi-kvadrat test, d.f. 2).

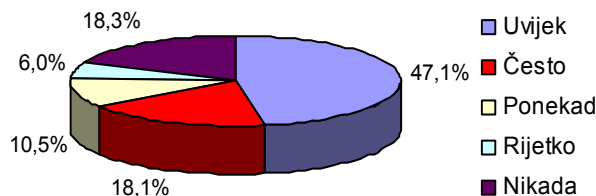
Seksualni odnosi s muškarcima

Oralni seksualni odnos u zadnjih godinu dana imalo je 91,9% ispitanika, 69,9% pri tome nikada nije koristilo kondom, a 6,1% svaki puta. Medijan broja partnera s kojima su ispitanici imali oralni odnos bio je 2, minimum 0, maksimum 70.

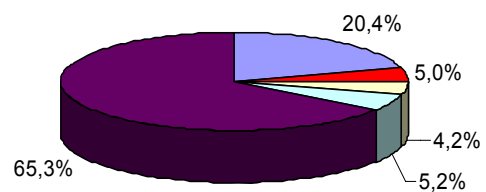
Analni seksualni odnos u posljednjih 12 mjeseci imalo je 85,4% ispitanika; 47,1% koristilo je kondom svaki puta, 18,1% često, 10,5% ponekad, 6% rijetko i 18,3% nikada. Pri zadnjem analnom seksualnom odnosu u životu 57% ispitanika koristilo je kondom, 39,8% nije, a 3,2% nije odgovorilo na ovo pitanje. Glavni razlog nekorisćenja kondoma pri zadnjem analnom odnosu bila je procjena da odnos nije rizičan (31,9%), zatim slijede "naprosto me preplavila strast i nisam razmišljao" (14,3%), "ne sviđa mi se seks s kondomom" (11,2%), "u tom trenutku nisam imao kondom" (7,9%), "partner nije želio koristiti kondom" (4,4%) dok 0,1% ispitanika smatra da je kondom preskup. Pri zadnjem analnom odnosu lubrikant je koristilo 64,2% ispitanika. Tvornički preparat na bazi vode

kao lubrikant koristi 44,5% ispitanika, dok ostali koriste kremu/mlijeko za tijelo (26,8%), vazelin (19,6%), ulje/maslac (2,3%) i nešto drugo (6,8%). Od ispitanika koji su imali analni odnos u zadnjih godinu dana i pri zadnjemu koristili kondom, lubrikant ih je koristilo 40%, a među njima lubrikant koji je bio tvornički preparat na bazi vode koristilo je nešto manje od pola (48%). Medijan broja partnera s kojima su ispitanici imali analni odnos bio je 1, minimum 0, maksimum 100. Medijan broja partnera s kojima su ispitanici imali druge seksualne aktivnosti (isključujući oralni i analni seksualni odnos) bio je 1, minimum 0, maksimum 300.

Slika 1. Korištenje kondoma pri analnom odnosu s muškarcem

Slika 2. Korištenje kondoma pri seksualnom odnosu sa ženama

Seksualni odnosi sa ženama

Od 34% ispitanika koji su imali seksualni odnos sa ženama u zadnjih godinu dana 65,3% nikada nije koristilo kondom, dok ga je svaki put koristilo 20,4%.

Tablica I. Znanje o HIV/AIDS-u, testiranje na HIV i rizična ponašanja vezana uz seksualne odnose u hrvatskoj MSM populaciji^a

N=1127

n (%)

Čuo sam za HIV/AIDS	
Da	1104 (98.0)
Ne	7 (0.6)
Kondom je djelotvorno sredstvo zaštite od zaraze HIV-om	
Da	850 (75.4)
Ne	139 (12.3)
Ne znam	135 (12.0)
Bio sam na testiranju za HIV	
Nikada	598 (53.1)
Jednom	241 (21.4)
Više puta	285 (25.3)

Korištenje droge neposredno prije seksualnog odnosa ^b	
Nikada	987 (87.6)
Jednom	46 (4.1)
Više puta	71 (6.3)
Gotovo uvijek	14 (1.2)
Vrste droga korištenih neposredno prije seksualnog odnosa ^b	N=208 ^c
Marihuana	82 (39.4)
Butil/izobutil nitrat ("poppers")	61 (29.3)
Kokain	23 (11.1)
Amfetamin	18 (8.6)
Heroin	4 (1.9)
Nešto drugo	20 (9.6)
Korištenje kondoma pri oralnom odnosu ^d	N=1035 ^c
Uvijek	63 (6.1)
Često	37 (3.6)
Ponekad	76 (7.3)
Rijetko	136 (13.1)
Nikada	723 (69.9)
Korištenje kondoma pri analnom odnosu ^d	N=963 ^c
Uvijek	454 (47.1)
Često	174 (18.1)
Ponekad	101 (10.5)
Rijetko	58 (6.0)
Nikada	176 (18.3)
Korištenje kondoma pri posljednjem analnom odnosu ^d	
Da	642 (57.0)
Ne	449 (39.8)
Razlozi nekoristenja kondoma pri posljednjem analnom odnosu	N=427 ^c
"Procijenio sam da nije potrebno."	136 (31.9)
"Naprosto me preplavila strast i nisam razmišljao."	61 (14.3)
"Ne sviđa mi se seks s kondomom."	48 (11.2)
"U tom trenutku nam kondom nije bio pri ruci."	34 (7.9)
"Partner nije želio."	19 (4.4)
"Kondomi su preskupi."	3 (0.7)
Nešto drugo	126 (29.5)
Korištenje lubrikanta pri posljednjem analnom odnosu	
Da	723 (64.2)
Ne	360 (31.9)
Najčešće korišteni lubrikanti ^d	N=800 ^c
Tvornički preparat na bazi vode	356 (44.5)
Krema/mlijeko za tijelo	214 (26.8)
Vazelin	157 (19.6)
Ulje/maslac	18 (2.3)
Nešto drugo	55 (6.8)
Seksualni odnosi sa ženama ^d	

Da	383 (34.0)
Ne	689 (61.1)
Korištenje kondoma pri seksualnom odnosu sa ženama ^d	N=383 ^c
Uvijek	78 (20.4)
Često	19 (5.0)
Ponekad	16 (4.2)
Rijetko	20 (5.2)
Nikada	250 (65.3)

^aZbrojevi u stupcima ne odgovaraju uvijek ukupnom broju anketiranih zbog neodgovorenih pitanja u dijelu anketa.

^bU zadnjih mjesec dana.

^cUključeni su samo oni ispitanici koji su prakticirali konkretnu aktivnost.

^dU zadnjih godinu dana.

RASPRAVA

Niska razina ukupnog odaziva u studiju (19%) objašnjiva je još uvijek snažnom stigmatizacijom MSM populacije u Hrvatskoj. Visoka stopa odaziva u kafiću može se objasniti izrazitom zainteresiranošću vlasnika/osoblja da motiviraju ispitanike. Iako rezultati prije svega imaju informativnu vrijednost (ne možemo govoriti o reprezentativnosti uzorka), ovo su prvi podaci o ponašanju MSM populacije u Hrvatskoj dobiveni na relativno velikom uzorku. Rezultati će poslužiti kao baza za buduće time-location istraživanje i praćenje trenda rizičnih ponašanja u sklopu Druge generacije nadzora HIV infekcije u Hrvatskoj.

Znanje o mogućnosti zaštite od HIV-a prezervativom na tri lokacije je oko 80%, dok je u kafiću statistički značajno niže, što govori o različitosti subpopulacija MSM koje posjećuju različite lokacije i o važnosti intervencije na navedenoj lokaciji.

Što se tiče dosadašnjih testiranja, najveći udio (9/10) utvrđen je u sauni. Budući da se u sauni nalaze prostori za seksualne aktivnosti ovaj podatak je vrlo zadovoljavajući, iako je uzorak vrlo malen.

U odnosu na ostale objavljene publikacije marihuana i "poppers" u hrvatskoj MSM populaciji koriste se češće, a heroin rjeđe. Budući da su se lake droge u nekim studijama pokazale rizičnim faktorom za prakticiranje nezaštićenog analnog odnosa, potrebna su daljnja istraživanja kako bi otkrili karakteristike sub-populacije MSM u Hrvatskoj i prema njoj odredili specifične intervencijske mjere. U našem istraživanju nismo pronašli razliku u prakticiranju nezaštićenog analnog odnosa i korištenja droga, ali

smo utvrdili da su osobe koje nisu koristile drogu češće apstinirale od seksa u zadnjih godinu dana.

Medijan broja partnera s kojima su ispitanici imali druge seksualne aktivnosti (isključujući oralni i analni seksualni odnos) bio je 1, minimum 0, maksimum 300. Što se tiče seksualnih odnosa s muškarcima više od 90% ispitanika prakticiralo je oralni, a više od 85% analni seksualni odnos tijekom zadnjih godinu dana. Iako je medijan broja partnera za oralni seks bio jedan, a za analni dva, postoji i dio ispitanika koji je imao i veliki broj partnera u godini dana (do 70 za oralni i do 100 za analni odnos). Daljnjim istraživanjima ove vrste trebali bi identificirati koje su to karakteristike vezane uz veći broj partnera te na temelju toga izraditi preventivne aktivnosti za najrizičniju subpopulaciju. Zabrinjavajući je i podatak da kondom pri zadnjem analnom odnosu nije koristilo gotovo 40% ispitanika temeljeno uglavnom na vjerovanju u nezaraženost partnera, ne razmišljanju o riziku i nezadovoljstvu seksualnim odnosom s upotrebom kondoma. Mnogo je čimbenika koji pridonose odluci o stupanju u rizičan analni odnos. Naši rezultati sugeriraju da je odluka (o nekorištenju kondoma pri analnom odnosu) prvenstveno bazirana na povjerenju u HIV negativan status partnera, nerazmišljanju o riziku ili nezadovoljstvu kvalitetom seksualnog odnosa s korištenjem kondoma. To je u skladu sa studijama provedenim diljem svijeta. S druge strane, vrlo je mali udio (0.1%) onih koji smatraju da je kondom preskup, što smatramo vrlo pozitivnim rezultatom u smislu dostupnosti zaštite populacijama s povećanim rizikom.

Tijekom posljednjeg analnog odnosa samo je 40% ispitanika koristilo lubrikant (ovlaživač), što je još i manje nego u ostalim istraživanjima. Ako gledamo ispravno korištenje kondoma u vezi s lubrikantom na bazi vode, manje od pola ispitanika je koristilo ispravan preparat dok ih je 52 % koristilo neka druga sredstva koja mogu oštetiti kondom, uzrokovati njegovo pucanje i neučinkovitu zaštitu. Ovo je također vrijedan nalaz i poslužit će za daljnju edukativnu aktivnost ciljanu MSM populaciji u Hrvatskoj.

Nešto više od trećine ispitanika (34%) imalo je seksualni odnos sa ženama u zadnjih 12 mjeseci, a samo je jedna petina od njih redovito koristila zaštitu, što je u skladu s istraživanjem provedenim u susjednoj državi - Mađarskoj. Iz toga možemo zaključiti da se tzv. premošćavajuća (engl. bridging) populacija ponaša vrlo rizično te postoji opasnost od prenošenja epidemije iz MSM u opću populaciju heteroseksualnim

putem. Zanimljiv nalaz koji se razlikuje od novije znanstvene literature je da MSM koji prakticiraju seks i sa ženama češće koriste zaštitu pri seksualnim odnosima s muškarcima nego oni koji ne prakticiraju seks sa ženama.

Iako se ne može govoriti o reprezentativnosti rezultata ovog istraživanja, veličina uzorka daje određenu težinu informacijama koje smo dobili. Još uvijek ne možemo biti zadovoljni niti znanjem niti ponašanjem vezanim uz rizike za HIV u populaciji hrvatskih MSM-a. Ovi podaci poslužit će za ciljane preventivne aktivnosti i temelj za usporedbu pri budućim istraživanjima. Uz dobru suradnju s nevladinim sektorom nadamo se boljem odazivu ispitanika u slijedećim studijama, sve u svrhu smanjenja rizika za HIV u populaciji koja je kako se za sada čini u najvećem riziku za tu infekciju u Hrvatskoj.

LITERATURA

1. Absalon, J., Della-Latta, P., Wu, F. and El-Sadr, W. M. Sexual behaviors and condom use of HIV-infected men and women of color attending a treatment and care clinic. *Journal of the National Medical Association*. 2005; 97(7): 25-31.
2. Amirkhanian, Y. A., Kelly, J. A., Kukharsky, A. A., Borodkina, O. I., Granskaya, J. V., Dyatlov, R. V., McAuliffe, T. L. and Kozlov, A. P. Predictors of HIV risk behavior among Russian men who have sex with men: an emerging epidemic. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*. 2001; 15(3): 407-412.
3. Bautista, C. T., Sanchez, J. L., Montano, S. M., Laguna-Torres, V. A., Lama, J. R., Kusunoki, L., Manrique, H., Acosta, J., Montoya, O., Tambare, A. M., Avila, M. M., Vinales, J., Aguayo, N., Olson, J. G. and Carr, J. K. Seroprevalence and risk factors for HIV-1 infection among South American men who have sex with men. *Sexually Transmitted Infections*. 2004; 80: 498-504.
4. Benotsch, E. G., Seeley, S., Mikytuck, J. J., Pinkerton, S. D., Nettles, C. D. and Raqsdale, K. Substance Use, Medications for Sexual Facilitation, and Sexual Risk Behavior Among Traveling Men Who Have Sex With Men. *Sexually Transmitted Diseases*, (Epub ahead of print). 2006.

5. Carballo-Diequez, A. and Bauermeister, J. „Barebacking“: intentional condomless anal sex in HIV-risk contexts. Reasons for and against it. *Journal of Homosexuality*. 2004; 47(1): 1-16.
6. Chiasson, M. A., Parsons, J. T., Tesoriero J. M., Carballo-Diequez, A., Hirshfield, S. and Remien, R. H. HIV behavioral research online. *Journal of Urban Health*. 2006; 83(1): 73-85.
7. Choi, K. H., Gibson, D. R., Han, L. and Guo, Y. High levels of unprotected sex with men and women among men who have sex with men: a potential bridge of HIV transmission in Beijing, China. *AIDS Education and Prevention*. 2004; 16(1): 19-30.
8. Choi, K. H., Operario, D., Gregorich, S. E., McFarland, W., MacKellar, D. and Valleroy, L. Substance use, substance choice, and unprotected anal intercourse among young Asian American and Pacific Islander men who have sex with men. *AIDS Education and Prevention*. 2005; 17(5): 418-429.
9. Colfax, G., Coates, T. J., Husnik, M. J., Huang, Y., Buchbinder, S., Koblin, B., Chesney, M. and Vittinghoff, E. Longitudinal patterns of metamphetamine, popper (amyl nitrite), and cocaine use and high-risk sexual behavior among a cohort of san francisco men who have sex with men. *Journal of Urban Health*. 2005; 82(1): 62-70.
10. Crosby, R. and Mettey, A. A descriptive analysis of HIV risk behavior among men having sex with men attending a large sex resort. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*. 2004; 37(4): 1496-1499.
11. Csepe, P., Amirkhanian, Y. A., Kelly, J. A., McAuliffe, T. L. and Mocsonoki, L. HIV risk behavior among gay and bisexual men in Budapest, Hungary. *International Journal of STD & AIDS*. 2002; 13(3): 192-200.
12. Dandona, L., Dandona, R., Gutierrez, J. P., Kumar, G. A., McPherson, S., Bertozzi and S. M. Sex behavior of men who have sex with men and risk of HIV in Andhra Pradesh, India. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*. 2005;19(6): 611-619.
13. Folch, C., Marks, G., Esteve, A., Zaragoza, K., Munoz, R. and Casabona, J. Factors associated with unprotected sexual intercourse with steady male,

- casual male, and female partners among men who have sex with men in Barcelona, Spain. *AIDS Education and Prevention*. 2006; 18(3): 227-242.
14. Halkitis, P. N., Parsons, J. T. and Wilton, L. Barebacking among gay and bisexual men in New York City: explanations for the emergence of intentional unsafe behavior. *Archives of Sexual Behavior*. 2003; 32(4): 351-357.
 15. Heckman, T. G., Kelly, J. A., Sikkema, K. J., Roffman, R. R., Solomon, L. J., Winett, R. A., Stevenson, L. Y., Perry, M. J., Norman, A. D., and Desiderato, L. J. Differences in HIV risk characteristics between bisexual and exclusively gay men. *AIDS Education and Prevention*. 1995; 7(6): 504-512.
 16. Herbst, J. H., Sherba, R. T., Crepaz, N., Deluca, J. B., Zohrabyan, L., Stall, R. D. and Lyles, C. M. A meta-analytic review of HIV behavioral interventions for reducing sexual risk behaviour of men who have sex with men. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndromes*. 2005; 39(2): 228-241.
 17. Hurtado, I., Alastrue, I., Ferreros, I., Del Amo, J., Santos, C., Tasa, T., Hernandez-Aquado, I. and Perez-Hoyos, S. Trends in HIV testing, serial HIV prevalence and HIV incidence among persons attending a Center for AIDS Prevention from 1988 to 2003; increases in HIV incidence in men who have sex with men in recent years? *Sexually Transmitted Infections* (Epub ahead of print). 2006.
 18. Lau, J. T., Kim, J. H., Lau, M. and Tsui, J. T. HIV related behaviours and attitudes among Chinese men who have sex with men in Hong Kong: a population based study. *Sexually Transmitted Infections*. 2004; 80(6): 459-465.
 19. Mackellar, D. A., Valleroy, L. A., Secura, G. M., Behel, S., Bingham, T., Celentano, D. D., Koblin, B. A., Lalota, M., Shehan, D., Thiede, H. and Torian, L. V. Perceptions of Lifetime Risk and Actual Risk for Acquiring HIV Among Young Men Who Have Sex with Men. *AIDS and Behavior* (Epub ahead of print). 2006.
 20. Mansergh, G., Marks, G., Colfax, G. N., Guzman, R., Rader, M. and Buchbinder, S. "Barebacking" in a diverse sample of men who have sex with

- men. *Journal of Acquired Immune Deficiency Syndrome*. 2002; 16(4): 653-659.
21. O'Connell, J. M., Lampinen, T. M., Weber, A. E., Chan, K., Miller, M. L., Schechter, M. T. and Hogg, R. S. Sexual Risk Profile of Young Men in Vancouver, British Columbia, Who Have Sex with Men and Inject Drugs. *AIDS and Behavior*. 2004; 8(1): 17-23.
 22. Rietmeijer, C. A., Wolitski, R. J., Fishbein, M., Corby, N. H. and Cohn, D. L. Sex hustling, injection drug use, and non-gay identification by men who have sex with men. Associations with high-risk sexual behaviors and condom use. *Sexually Transmitted Diseases*. 1998; 25(7): 353-360.
 23. Rusch, M., Lampinen, T. M., Schilder, A. and Hogg, R. S. Unprotected anal intercourse associated with recreational drug use among young men who have sex with men depends on partner type and intercourse role. *Sexually Transmitted Diseases*. 2004; 31(8): 492-498.
 24. Sanchez, T., Finlayson, T., Drake, A., Behel, S., Cribbin, M., Dinunno, E., Hall, T., Kramer, S. and Lansky, A. Human immunodeficiency virus (HIV) risk, prevention, and testing behaviors—United States, National HIV Behavioral Surveillance System: men who have sex with men, November 2003-April 2005. *MMWR Surveillance Summaries*. 2006; 55(6): 1-16.
 25. Suarez, T. and Miller, J. Negotiating risks in context: a perspective on unprotected anal intercourse and barebacking among men who have sex with men—where do we go from here? *Archives of Sexual Behavior*. 2006; 30(3): 287-300.
 26. UNAIDS. 2006 Report on the global AIDS epidemic: A UNAIDS 10th anniversary special edition. 2006.
 27. UNAIDS, WHO. Second generation surveillance for HIV: The next decade. 2000.
 28. Vittinghoff, E., Douglas, J., Judson, F., McKirnan, D., MacQueen, K. and Buchbinder, S. P. Per-contact risk of human immuno-deficiency virus transmission between male sexual partners. *American Journal of Epidemiology*. 1999; 150(3): 306-311.